

УДК 343.982

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2026-1-17-4>

Коваленко Володимир Вікторович,

кандидат юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення
та судової експертології

Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5310-2092>

ТАКТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню тактичних та організаційних засад судово-експертного забезпечення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що специфіка таких кримінальних правопорушень вимагає використання спеціальних знань у формі проведення судових експертиз. Систематизовано етапи призначення судових експертиз. Акцентовано на питаннях своєчасності призначення експертиз, правильності формулювання завдань та отримання зразків для порівняльних досліджень. Наголошено на доцільності залучення приватних експертів для проведення судово-медичних експертиз живих осіб на період воєнного стану як засобу зменшення навантаження на державні судово-експертні установи.

Зроблено висновок про те, що судово-експертне забезпечення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, відіграє ключову роль в отриманні доказової інформації, перш за все тієї, яка не може бути отримана у інший спосіб, ані ж шляхом проведення судової експертизи.

Ключові слова: воєнний стан, корисливі кримінальні правопорушення, кримінальне провадження, досудове розслідування, доказування, тактика, організація, судова експертиза, зразки для експертизи.

Постановка проблеми. З огляду на характер корисливих кримінальних правопорушень у практиці їх розслідування постійно виникають питання, вирішення яких виходить за межі правових знань і потребує спеціальних компетентностей, якими слідчий не завжди володіє у повному обсязі. У таких випадках кримінальне процесуальне законодавство України надає слідчому право залучати обізнаних осіб, зокрема у формі проведення судової експертизи.

Водночас результати аналізу судово-слідчої практики свідчать, що застосування сучасних можливостей судових експертиз у розслідуванні корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану супроводжується низкою суттєвих ризиків. Серед них варто виокремити:

– обмеженість ресурсів, що проявляється у нестачі кваліфікованих експертів, спеціалізованого обладнання та витратних матеріалів;

– зміну пріоритетів експертної діяльності, коли обмежені людські й матеріальні ресурси насамперед спрямовуються на розслідування воєнних злочинів;

– недостатній рівень взаємодії між органами досудового розслідування та судово-експертними установами, що зумовлює недоліки під час підготовки об'єктів і зразків для порівняльних досліджень та формулюванні питань експертам [1, с. 263];

– підвищені ризики для безпеки експертів як у районах, наближених до зони активних бойових дій, так і на всій території України, яка щоденно зазнає ракетних та дронних атак;

– логістичні труднощі, пов'язані з доступом до місць розташування нерухомих об'єктів експертизи та транспортуванням матеріалів до судово-експертних установ;

– зниження якості фіксації матеріальних слідів під час проведення слідчих (розшукових) дій на територіях, наближених до лінії бойового зіткнення;

– зменшення кількості судово-експертних закладів МВС України¹, що спричиняє зростання навантаження на інші державні судово-експертні установи;

– законодавчі обмеження щодо проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз виключно державними спеціалізованими установами (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу») [2] тощо.

У сукупності зазначені та інші чинники створюють істотні перешкоди для ефективного судово-експертного забезпечення розслідування корисливих кримінальних

¹ Відповідно до наказу МВС України від 27.05.2025 № 355 припинено діяльність Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС, який з лютого 2022 року дислокувався у м. Дніпро.

правопорушень. Усе це зумовлює об'єктивну потребу в удосконаленні тактико-організаційних засад судово-експертного забезпечення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові та тактико-організаційні засади судово-експертного забезпечення досудового розслідування досліджувалися багатьма вітчизняними науковцями, такими, як: Г. К. Авдєєва, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, Н. В. Нестор, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, А. О. Полтавський, В. А. Савченко, М. Я. Сегай, Р. Л. Степанюк, В. М. Стратонов, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та ін. Їх творчий доробок став науковим підґрунтям для подальших наукових та науково-методичних розробок.

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів призначення та проведення судових експертиз під час розслідування окремих видів корисливих кримінальних правопорушень приділяли увагу В. С. Бондар, Г. С. Бідняк, А. Ф. Волобуєв, В. О. Гусєва, В. Л. Діденко, О. І. Жеребко, М. В. Капустіна, А. В. Коваленко, Н. І. Клименко, М. П. Климчук, К. М. Ковальов, Є. І. Макаренко, М. О. Семенишин, К. О. Чаплинський, В. В. Юсупов та ін. Однак, як показує вивчення судово-слідчої практики, значна кількість питань щодо особливостей підготовки матеріалів та призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану, залишаються недостатньо дослідженими або дискусійними, що й обумовлює актуальність проведення пропонованого дослідження.

Метою статті є удосконалення тактико-організаційних засад судово-експертного забезпечення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2]. За результатами проведеного дослідження, експерт складає висновок – докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України).

Правові та організаційні підстави призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні визначені ст.ст. 242-245; 332 КПК України [8], Законом України «Про судову експертизу» [2] та «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [3] (далі Інструкція). До правових основ призначення судових експертиз слід також віднести положення чинного Кримінального Кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення корисливих кримінальних правопорушень, визначено суттєві ознаки складу кримінального правопорушення, які своєю чергою впливають на предмети доказування у відповідних кримінальних провадженнях. На підставі цих норм визначаються завдання, які ставляться перед судовими експертизами.

Процес підготовки матеріалів та призначення судових експертиз залежить від їх виду та вирішуваних ними завдань. Основні види (підвиди) судових експертиз наведено в п. 1.2. Інструкції [3]. Крім того, судові експертизи підлягають класифікації за організаційно-процесуальними засадами. Відповідно до 1.2.13. Інструкції та згідно з процесуальним законодавством України, експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи [3]. На наш погляд організаційно-процесуальна класифікація судових експертиз має бути закріплена в діючому КПК України, що дозволить на практиці уникати спірних моментів щодо правомірності визначення статусу тієї чи іншої експертизи при її призначенні.

Залежно від вирішуваних завдань, судові експертизи поділяються на ідентифікаційні, діагностичні і ситуаційні.

Ідентифікаційні дослідження мають за мету встановлення тотожності об'єктів за їх слідами – відображеннями. Досить часто у досліджуваних кримінальних провадженнях ідентифікація особи здійснюється під час проведення судово-портретних експертиз (за ознаками зовнішності), судово-почерковознавчих експертиз (за ознаками почерку), дактилоскопічних експертиз (за відбитками папілярних узорів), трасологічних експертиз (за ознаками підошовної частини взуття тощо) і т. ін. Так, наприклад у кримінальному провадженні (№ в ЄРДР: 12024020130000006) по обвинуваченню ОСОБА_3 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 185 КК України на підставі дослідження висновку дактилоскопічної експертизи від 30.01.2024 № СЕ-19/102-24/1536-Д було встановлено, що слід пальця руки розмірами 21x16 мм залишений безіменним пальцем лівої руки особи, дактилоскопічна карта якої заповнена на ім'я ОСОБА_3, слід пальця руки розмірами 19x13 мм залишений вказівним пальцем правої руки особи, дактилоскопічна карта якої заповнена на ім'я ОСОБА_3 [4].

Діагностичні дослідження передбачають з'ясування за слідами-відображеннями природи об'єктів з метою їх розшуку, встановлення їх окремих властивостей і характеристик, а також станів об'єктів, обумовлених розслідуваною подією. Так, наприклад, згідно висновку судово-медичної експертизи від 07.01.2025 № 042-2117-2024, потерпілий отримав тілесні ушкодження у вигляді – травма лівого променевого-зап'ясткового суглобу: перелом дистального епіметафізу (ДЕМ) лівої променевої кістки в типовому місці без зміщення уламків, перелом шилоподібного відростку лівої ліктьової кістки з невеликим зміщенням уламків. Характер та морфологічні властивості, виявленого ушкодження, свідчать про те, що воно утворилося від травмуючої дії тупого (тупих) предмету (предметів), характерні властивості якого (яких) в ушкодженні не відобразились. За давністю може відповідати терміну та обставинам, вказаним в описовій частині постанови, тобто, 03.12.2024 та не супроводжувалось небезпечними для життя явищами.

Виявлене тілесне ушкодження, відноситься до тілесного ушкодження середнього ступеню тяжкості, що спричинило тривалий розлад здоров'я, відповідно п.п. 2.2.1/в. та 4.б. «Правил», оскільки відновлення порушеної анатомічної цілісності травмованої ділянки дистального метаепіфізу лівої променевої кістки та шилоподібного відростку лівої ліктьової кістки, та початок відновлення порушеної функції лівого променево-зап'ясткового суглобу у даному випадку потребує строк понад 21 добу (у звичайному клінічному перебігу). Вказані строки віддзеркалюють тривалість розладу

здоров'я, як загальноприйнятого судово-медичного критерію визначення ступеню тяжкості.

З урахуванням зазначеного у висновку експерта дії *ОСОБА_5* кваліфіковані за ч. 4 ст. 187 КК України, як вчинення нападу з метою заволодіння чужим майном, поєданого із насильством, небезпечним для здоров'я особи, яка зазнала нападу (розбою), в умовах воєнного стану [5].

Ситуаційні дослідження – включають визначення процесу (механізму й умов) взаємодії об'єктів. Наприклад, установлення дій злочинця та їх послідовності під час вчинення кримінального правопорушення тощо.

Так, дослідивши висновок експерта від 22.08.2024 №45/112 суд встановив, що виявлені при судово-медичному обстеженні потерпілого *ОСОБА_7* тілесні ушкодження могли утворитися при обставинах, вказаних потерпілим у протоколі додаткового допиту від 09.08.2024, а саме при нанесенні йому удару кулаком в область обличчя з наступним падінням на підлогу та при обставинах, зафіксованих на відеозапису від 09.08.2024 [6].

Процес призначення судової експертизи складається з декількох етапів, кожен із яких має свою специфіку і складність.

1. *Прийняття рішення щодо необхідності використання спеціальних знань у формі судової експертизи.* Отримання висновку експерта є одним із способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Тому слідчий, дізнавач, прокурор, як правило, залучають експерта залежно від наявності до того підстав на свій розсуд, виходячи з конкретних обставин провадження і тих питань, на які має відповісти фахівець з певної галузі знань [7, с. 326]. Таке рішення приймається в ситуаціях, коли у суб'єкта доказування формується внутрішнє переконання про те, що для належного розуміння ознак та інформаційного наповнення певного криміналістично значущого об'єкта необхідне застосування спеціальних знань, які в нього відсутні, а залучення спеціаліста до проведення відповідних процесуальних дій є недостатнім [8, с. 396].

Водночас у ч. 2 ст. 242 КПК України визначені випадки обов'язкового призначення експертизи з метою: встановлення причин смерті особи; тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; а також визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довіклі, заподіяної кримінальним правопорушенням [9].

Як показує вивчення судово-слідчої практики під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень в обов'язковому порядку судові експертизи можуть призначатися у наступних випадках:

– для встановлення причин смерті особи – призначається судова медична експертиза трупа під час розслідування умисного вбивства із корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) і вчиненого на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України), а також розбою, поєданого із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, якщо такі призвели до смерті потерпілого (ч. 4 ст. 187 КК України), зокрема й з метою розмежування такого діяння із корисливим умисним вбивством;

– для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень – призначається судова-медична експертиза

живої особи під час розслідування таких корисливо-насильницьких злочинів, як насильницький грабіж (ч. 2, 4 ст. 186 КК України); розбій (ч. 4 ст. 187 КК України); вимагання, поєдане із насильством (ч. 2 та 3 ст. 189 КК України); бандитизм (ст. 257 КК України); насильницьке заволодіння транспортним засобом з корисливою метою (ч. 2 та 3 ст. 289 КК України); незаконне позбавлення волі або викрадання людини (ч. 2 ст. 146 КК України);

– для визначення психічного стану підозрюваного – призначається судова психіатрична експертиза, яка може бути частиною комплексного експертного дослідження, якщо в органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза) [3] (під час розслідування будь-яких видів корисливих кримінальних правопорушень (за наявності зазначених підстав));

– для встановлення віку особи – призначається судова медична експертиза (за наявності зазначених підстав може призначатися під час розслідування таких корисливих кримінальних правопорушень, як крадіжки (ч. 4 ст. 185 КК України); умисне вбивство із корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) і вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України); грабіж (ч. 1 ст. 186 КК України); насильницький грабіж (ч. 2, 4 ст. 186 КК України); розбій (ч. 4 ст. 187 КК України); вимагання, поєдане із насильством (ч. 2 та 3 ст. 189 КК України); бандитизм (ст. 257 КК України); насильницьке заволодіння транспортним засобом з корисливою метою (ч. 2 та 3 ст. 289 КК України); незаконне позбавлення волі або викрадання людини (ч. 2 ст. 146 КК України);

– для визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, заподіяної кримінальним правопорушенням, має призначатися судова товарознавча експертиза (під час розслідування будь-яких корисливих кримінальних правопорушень).

До того ж, слідчо-судова практика пішла тим шляхом, що деякі обставини кримінального правопорушення (зокрема й ті, для яких законом не передбачено обов'язкового призначення експертиз) можуть бути встановлені виключно в експертний спосіб. Так, наприклад, у інший спосіб, ані ж призначенням судової технічної експертизи документів фактично не можна встановити, чи вносилися зміни до первинного змісту документа, яким способом виготовлено бланк документа і т. ін. Відповіді на питання чи є ніж холодною зброєю, чи є пістолет вогнепальною зброєю і чи придатний він для здійснення пострілів можна отримати лише за результатами проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання тощо.

2. *Визначення предмету судової експертизи.* Предметом судової експертизи є фактичні дані (обставини кримінального правопорушення), встановлювані експертом на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів кримінального провадження. По суті, предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом.

Питання, що ставляться перед експертом, мають відповідати таким вимогам:

– не повинні виходити за межі компетенції експерта та не мають носити правового характеру;

– повинні бути сформульовані так, щоб вони були визначеними, конкретними і, за можливістю, короткими;

– питання доцільно наводити в логічній послідовності. Спочатку формулюються ті питання, від вирішення

яких залежать інші. Наприклад, під час призначення ідентифікаційної дактилоскопічної експертизи спочатку ставиться питання про придатність сліду папілярного узору для ідентифікації, а вже потім про те, чи не залишений він особою, яка перевіряється. Якщо слід виявиться не придатним для ідентифікації, то відповіді на запитання про те, ким він залишений, експерт не зможе;

- перелік питань повинен бути повним, для того, щоб висновок експерта мав вичерпний характер. Однак, при тому на вирішення експертизи варто ставити лише ті питання, вирішення яких є дійсно необхідним [10, с. 18–19] для встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення.

Вивчення судово-слідчої практики розслідування корисливих кримінальних правопорушень показало, що слідчі та слідчі судді часто припускаються істотних помилок при формулюванні питань експертові. Так, наприклад, 01.03.2024 Колегія суддів Хорольського районного суду Полтавської області у справі № 539/1415/20 задовольнила клопотання захисника двох осіб обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 296, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 147 КК України і призначила судову фототехнічну експертизу. Серед питань, поставлених на вирішення даної експертизи були такі:

- Чи можна ідентифікувати людей, їх одяг та тілобудову, які з'являються на кадрі «ch13-20190718203755» у проміжок часу з 21:05 год по 21:10 год?

- Чи можна ідентифікувати людину, яка їхала на велосипеді на відеозаписі «ch13-20190718203755» у проміжок часу з 21:05 год по 21:10 год?

- Чи можна ідентифікувати транспортні засоби на відеозаписі «ch13-20190718203755» у проміжок часу з 21:05 год по 21:10 год? [11].

Відповідно до логіки формулювання відповідей на наведені питання, загальноприйнятої серед судових експертів, відповіді на них можуть бути «так, можна» або «ні, не можна». То ж виникає питання, що дасть така відповідь експерта для встановлення обставин кримінального правопорушення? На наше переконання не дасть нічого. Тож виникає питання: у наведеному кримінальному провадженні адвокат так сформулював питання через свою необізнаність, чи свідомо, щоби затягнути процесуальні строки досудового розслідування кримінального правопорушення на термін проведення марної експертизи? Вважаємо, що у зазначеному випадку колегія суддів мала відкоригувати запропоновані адвокатом питання.

При формулюванні питань доцільно скористатися довідниками, що містять перелік вирішуваних тією чи іншою експертизою питань, або консультативною допомогою спеціаліста. З цієї метою, як спеціаліст, повинен бути залучений експерт, який має допуск на право проведення відповідного виду судових експертиз [10, с. 19].

3. Підготовка матеріалів для проведення експертизи. Для проведення експертних досліджень у розпорядження експерта надаються об'єкти, відносно яких слідчий за допомогою використання спеціальних знань має на меті встановити дані, що мають значення для кримінального провадження. Це можуть бути речові докази, документи, живі особи чи трупи і т. ін.). Так, під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень типовими об'єктами судово-товарознавчої експертизи є ювелірні вироби, мобільні телефони, планшети, системні блоки та монітори комп'ютерів, побутова техніка тощо. Типовими об'єктами судово-почеркознавчої та технічної експертизи документів можуть бути

установчі та реєстраційні (статут підприємства, акти виконавчих та контролюючих органів); первинні та аналітичні документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової та статистичної звітності; касові документи (касова книга, журнал реєстрації прибуткових і видаткових касових документів; прибуткові касові ордери; банківські документи (журнал реєстрації надходжень на поточний рахунок тощо); внутрішні й закордонні паспорти громадян України; водійські посвідчення; технічні паспорти на автомобілі; документи про право власності на нерухомість; кліше печаток та штампів тощо. Типовими об'єктами судової експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів зазвичай є системні блоки, ноутбуки, планшети, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, роутери, зовнішні комп'ютери (сервери), CD та CD-R диски, мобільні телефони тощо.

При призначенні ідентифікаційних судових експертиз у розпорядження експерта, як правило, мають бути надані зразки для порівняльного дослідження, які не визнаються речовими доказами.

За своїм походженням зразки для проведення експертизи поділяються на вільні, умовно-вільні й експериментальні [3].

Зразки для експертного дослідження повинні відповідати вимогам вірогідності, відтворюваності, порівнянності, незмінюваності та достатності. Недотримання вказаних вимог може негативно позначитися як на якості, так і на вірогідності результатів експертного дослідження.

Як показує вивчення судово-слідчої практики, під час призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо корисливих кримінальних правопорушень досить часто виникають ситуації, коли особа, чия причетність до вчинення протиправного діяння перевіряється, відмовляється добровільно надати зразки для порівняльного дослідження. Що стосується біологічних зразків особи, то у таких випадках, вони можуть бути отримані примусово. Така можливість передбачена ч. 3 ст. 245 КПК України. Однак це винятковий захід, до якого можна вдаватися лише у випадку, коли увесь можливий інструментарій переконання особи вичерпаний. Критеріями, які треба враховувати при прийнятті рішення щодо застосування примусу під час отримання біологічних зразків для експертизи, є такі: значення обставин, встановлених за допомогою експертного дослідження, для забезпечення виконання завдань кримінального провадження; відсутність можливості довести чи спростувати факт, що має значення у провадженні, за допомогою інших наявних у справі доказів; вид біологічних зразків; наявність ризику для життя і здоров'я особи, в якій відбирають зразки, його ступінь; принизливість процедури з точки зору існуючих у суспільстві моральних принципів; процесуальний статус учасника провадження, в якого необхідно отримати зразки; мотиви і підстави відмови надати зразки добровільно; вжиття всіх заходів для того, щоби переконати особу надати зразки добровільно [12].

Як показує вивчення судово-слідчої практики також існує, на щастя, не досить поширена практика винесення слідчими суддями ухвал про примусове відібрання експериментальних зразків почерку [13]. Вважаємо таку практику неприпустимою, і такою, що суперечить здоровому глузду [14, с. 65], оскільки надання зразків почерку залежить суто від волі особи, у якій вони відбираються, і отримати їх в примусовому порядку іншими особами (навіть із застосуванням неприпустимих форм примусу) не виявляється можливим [15, с. 113].

4. *Визначення моменту призначення експертизи.* Як тільки слідчий буде мати у своєму розпорядженні необхідні матеріали, експертиза повинна бути призначена невідкладно. Несвоєчасне призначення експертизи може привести до затягування процесуальних строків розслідування. До невідкладних судових експертиз, які призначаються під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень, можна віднести судово-товарознавчу експертизу продуктів харчування, судово-медичну експертизу живої особи та ін., що пов'язано, у першому випадку із швидким псуванням продуктів, а в другому – із відновленням функцій організму людини, у тому числі загоюванням тілесних ушкоджень.

5. *Вибір судово-експертної установи чи експерта.* Питання щодо вибору експертної установи чи конкретного експерта вирішується з урахуванням виду експертизи, предмета й об'єктів дослідження, наявності у тій чи іншій судово-експертній установі відповідного фахівця, його завантаженості тощо.

Стаття 7. Закону України «Про судову експертизу» визначає, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [2]. Слід також брати до уваги ту обставину, що в умовах масової загибелі людей, спричинених воєнною агресією Росії проти України, територіальні бюро судово-медичної експертизи не можуть своїми силами забезпечити своєчасне та ефективне виконання необхідного об'єму експертних робіт [16, с. 104], що призводить до затягування строків проведення судових експертиз. Доручення ж проведення судово-медичних експертиз приватним експертам через наведені вище підстави є неможливим. Зважаючи на це з метою зменшення навантаження на експертів – співробітників територіальних бюро судово-медичної експертизи, та своєчасне отримання експертних висновків пропонуємо на законодавчому рівні дозволити проведення судово-медичних експертиз живих осіб приватним експертам, принаймні на період дії в Україні правового режиму воєнного стану.

6. *Складання постанови та направлення матеріалів судово-експертній установі чи експертові.* Постанова про призначення судової експертизи є юридичною підставою для її проведення. У ній зазначається:

- місто, де знаходиться орган досудового розслідування, та дата винесення постанови;
- посада, ініціали та прізвище слідчого;
- номер та дата кримінального провадження в ЄРДР;
- стаття кримінального закону, за ознаками якої розпочато кримінальне провадження;
- короткий виклад обставин кримінального провадження, щодо яких необхідне використання спеціальних знань у формі судової експертизи;
- рішення слідчого про призначення судової експертизи із зазначенням її виду та експертної установи чи експерта, якому доручити її проведення;
- перелік питань, на які має відповісти експерт;
- об'єкти експертизи та зразки для порівняльного дослідження, які надаються в розпорядження експерта;

– матеріали кримінального провадження, які надаються (можуть бути надані за запитом експерта) в розпорядження експерта;

– експертна установа чи експерт, у розпорядження якого надати копію постанови про призначення експертизи [10, с. 24].

У постанові про призначення експертизи перераховуються всі об'єкти, які направляються на експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номери (для грошових знаків НБУ та іноземної валюти, паспортів, водійських посвідчень тощо), інші відмінні індивідуальні ознаки.

Якщо під час проведення експертизи об'єкт (об'єкти) дослідження може(уть) бути пошкоджений(і) або знищений(і), у постанові про призначення експертизи повинен міститися дозвіл на його пошкодження або знищення об'єкта дослідження слідчий може отримати від відповідного спеціаліста.

Матеріали для експертизи надсилаються до експертної установи поштою або доставляються нарочно.

На етапі підготовки до призначення експертизи слідчий може отримати консультації про можливість конкретних видів експертиз і отримання внаслідок їх проведення доказової інформації при дослідженні певних речових доказів, можливість проведення певної експертизи в конкретній судово-експертній установі; про необхідні способи пакування і транспортування речових доказів; про кількість і якість зразків для порівняльних досліджень та особливості їх відбору; про коло та характер питань, які можуть бути поставлені експерту й вирішені шляхом дослідження певних об'єктів, а також про тривалість такого дослідження і вихідні дані, які повинні бути представлені експерту, крім речових доказів; про необхідність участі експерта у певних слідчих (розшукових) діях та організації допуску експерта до певних об'єктів тощо [17, с. 123].

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що судово-експертне забезпечення розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану відіграє ключову роль в отриманні доказової інформації, перш за все тієї, яка не може бути отримана у інший спосіб, ані ж шляхом проведення судової експертизи.

Процес призначення судової експертизи складається з декількох взаємопов'язаних етапів, до яких слід віднести: прийняття рішення щодо необхідності використання спеціальних знань у формі судової експертизи; визначення предмету судової експертизи; підготовка матеріалів для проведення експертизи; визначення моменту призначення експертизи; вибір судово-експертної установи чи експерта; складання постанови та направлення матеріалів судово-експертній установі чи експертові. Кожен із зазначених етапів має свою специфіку і складність, обумовлені особливостями розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану.

З метою зменшення навантаження на експертів – співробітників територіальних бюро судово-медичної експертизи, та своєчасного отримання експертних висновків доцільно на законодавчому рівні дозволити проведення судово-медичних експертиз живих осіб приватним експертам, принаймні на період дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Під час призначення судової експертизи з метою визначення експертної установи або експерта, якому буде доручено її проведення, отримання зразків для порівняльного дослідження, формулювання питань експертові тощо слідчому доцільно скористатися допомогою кваліфіковано спеціаліста.

Перспективним напрямком подальших наукових розробок вважаємо удосконалення криміналістичних рекомендацій щодо призначення конкретних видів судових експертиз під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Бублик О. Проблеми судово-експертної діяльності при виконанні судової теплотехнічної експертизи в умовах воєнного стану в Україні. *Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, Київ, Одеса 28 верес. 2023 р.) : тези доповідей / відп. ред. Р. Заяць, Ю. Чечіль, Д. Кішко Львів : Растр-7, 2023. 326 с. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/a05122023.pdf>
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
4. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 02 квітня 2025 року у справі № 130/397/24/. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126327510>
5. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 13 лютого 2025 року у справі № 755/950/25/. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125131026>
6. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 04 червня 2025 року у справі № 61/8586/24/. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128199667>
7. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.
8. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями / Коваленко В. В., Бондар В. С., Вигівський І. М., Дрозд В. Г., Слухаєнко Ю. М. Київ : Алерта, 2024. 136 с.
11. Ухвала Колегії суддів Хорольського районного суду Полтавської області від 01 березня 2024 року у справі № 539/1415/20/. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117475327>
12. Коропецька С. О. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
13. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 31 травня 2022 року у справі № 127/11061/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104554436>.
14. Коваленко В.В. Особливості підготовки матеріалів та призначення судової почеркознавчої експертизи під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2025. Вип. 2 (110). С. 61–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.110.2.61-71>
15. Басюк Л.О. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2023. 179 с.
16. Ергард Н. М., Кубаля С. М., Ситник Ю. В., Богдаш В. В., Селін В. С. Актуальні питання проведення судово-медичної експертизи під час воєнного стану. *Moderndi-rectiofscientificresearchdevelopment*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Чикаго, 18–20 трав., 2022 р.). Чикаго: VoSciencePublisher, 2022. С. 104–108.
17. Нестор Н. В. Взаємодія суб'єктів судово-експертної діяльності і органів досудового розслідування та прокуратури в сучасному кримінальному провадженні України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 118–129. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.12>

References

1. Bublyk, O. (2023). Problemy sudovo-ekspertnoi diialnosti pry vykonanni sudovoi teplotekhnichnoi ekspertyzy v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Problems of forensic expert activity in conducting forensic thermal engineering examinations under martial law in Ukraine]. In R. Zaiats, Yu. Chechil, & D. Kishko (Eds.), *Dosvid i problemy sudovo-ekspertnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. (Lviv, Kyiv, Odesa, 28 veresnia 2023 roku): tezy dopovidei* [Experience and problems of forensic expert activity under martial law in Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Lviv: Rastr-7. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/a05122023.pdf>. [in Ukrainian].
2. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII [On Forensic Examination: Law of Ukraine of February 25, 1994 No. 4038-XII]. (1994). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Instruktсии pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytсии Ukrainy vid 08.10.1998 № 53/5 [On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and the Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine of October 8, 1998 No. 53/5]. (1998). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. [in Ukrainian].
4. Vyrok Zhmerynskoho miskraionnoho sudu Vynnytskoi oblasti vid 02 kvitnia 2025 roku u spravi № 130/397/24 [Judgment of the Zhmerynka City District Court of Vinnytsia Region of April 2, 2025 in case No. 130/397/24]. Yedy-

nyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126327510>. [in Ukrainian].

5. Vyrok Dniprovskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 13 liutoho 2025 roku u spravi № 755/950/25 [Judgment of the Dniprovskiy District Court of Kyiv of February 13, 2025 in case No. 755/950/25]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125131026>. [in Ukrainian].

6. Vyrok Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 04 chervnia 2025 roku u spravi № 61/8586/24 [Judgment of the Brovary City District Court of Kyiv Region of June 4, 2025 in case No. 61/8586/24]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128199667>. [in Ukrainian].

7. Kaplina, O. V., & Shylo, O. H. (Eds.). (2019). Kryminalnyi protses: pidruchnyk [Criminal procedure: textbook]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

8. Kovalenko, A. V. (2024). Kryminalistychnе vchennia pro zbyrannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia [Forensic doctrine on the collection, examination and use of evidence in criminal proceedings: monograph]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012 No. 4651-VI]. (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

10. Kovalenko, V. V., Bondar, V. S., Vyhivskiy, I. M., Drozd, V. H., & Slukhaienko, Yu. M. (2024). Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh orhanizovanymy hrupamy chy zlochynnymy orhanizatsiiamy [Use of specialized knowledge during the investigation of criminal offenses committed by organized groups or criminal organizations]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

11. Ukhvala kolehii suddiv Khorolskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 01 bereznia 2024 roku u spravi № 539/1415/20 [Ruling of the panel of judges of the Khorol District Court of Poltava Region of March 1, 2024 in case No. 539/1415/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117475327>. [in Ukrainian].

12. Koropetska, S. O. (2017). Vidibrannia zrazkiv biolohichnoho pokhodzhennia pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Collection of biological samples during pre-trial investigation]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Ukhvala slidchoho suddi Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 31 travnia 2022 roku u spravi № 127/11061/22 [Ruling of the investigating judge of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Region of May 31, 2022 in case No. 127/11061/22]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104554436>. [in Ukrainian].

14. Kovalenko, V. V. (2025). Osoblyvosti pidhotovky materialiv ta pryznachennia sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy pid chas rozsliduvannia koryslyvykh kryminalnykh pravoporushen [Peculiarities of preparing materials and appointing forensic handwriting examination during the investigation of acquisitive criminal offenses]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E.O. Didorenka [Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko]*, 2(110), 61–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.110.2.61-71>. [in Ukrainian].

15. Basiuk, L. O. (2023). Otrymannia zrazkiv dlia ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Obtaining samples for examination in criminal proceedings]. Doctor of Philosophy dissertation. Kyiv. [in Ukrainian].

16. Erhard, N. M., Kubalia, S. M., Sytnyk, Yu. V., Bohdash, V. V., & Selin, V. S. (2022). Aktualni pytannia provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy pid chas voiennoho stanu [Topical issues of conducting forensic medical examinations during martial law]. In *Modern directions of scientific research development: materialy XII Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. (Chicago, May 18–20, 2022)* [Proceedings of the 12th International scientific and practical conference]. Chicago: BoScience Publisher, 104–108. [in Ukrainian].

17. Nestor, N. V. (2023). Vzaiemodiiia subiektiv sudovo-ekspertnoi diialnosti i orhaniv dosudovoho rozsliduvannia ta prokuratury v suchasnomu kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Interaction of subjects of forensic expert activity with pre-trial investigation bodies and the prosecutor's office in modern criminal proceedings of Ukraine]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza [Criminalistics and Forensic Examination]*, 68, 118–129. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.12>. [in Ukrainian].

Kovalenko Volodymyr,

Candidate of Law, Professor,

Senior Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Forensic Support and Forensic Expertology,

Educational and Scientific Expert-Criminalistic Institute

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5310-2092>

TACTICAL AND ORGANIZATIONAL FOUNDATIONS FOR THE APPOINTMENT OF FORENSIC EXAMINATIONS IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED FOR MATERIAL GAIN UNDER MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of the tactical and organizational foundations of forensic expert support for the investigation of criminal offenses committed for material gain under martial law. It is substantiated that the specific nature of such criminal offenses requires the use of specialized knowledge in the form of forensic examinations. At the same time, forensic expert support for the investigation of criminal offenses committed for material gain under current conditions faces a number of risks, including a shortage of qualified experts and material and technical resources, a shift in the priorities of expert activity toward the investigation of war crimes, logistical difficulties, increased risks to the safety of experts, as well as restrictions provided for by current legislation, among others. It is noted that these and other factors reduce the

effectiveness of the evidentiary process and create the need to improve the regulatory framework and the organization of interaction between investigators and forensic institutions.

The stages of appointing forensic examinations are systematized, namely: making a decision on the necessity of conducting an examination, determining the subject matter of the examination, preparing the materials, selecting an expert institution, formulating questions to the expert, and drafting the decision on the appointment of the examination. Particular attention is paid to the timeliness of appointing examinations, the correctness of formulating tasks, and the collection of samples for comparative examination. The expediency of involving private experts in conducting forensic medical examinations of living persons during martial law is emphasized as a means of reducing the workload on state forensic institutions.

It is concluded that forensic expert support for the investigation of criminal offenses committed for material gain under martial law plays a key role in obtaining evidentiary information, primarily information that cannot be obtained in any other way than through the conduct of a forensic examination.

Key words: *martial law, criminal offenses committed for material gain, criminal proceedings, pre-trial investigation, evidence, tactics, organization, forensic examination, samples for examination.*

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 11.05.2026